

Wpływ judaizmu na prawodawstwo Izraela

POMIMO LICZNYCH PRZEŚLADOWAŃ, wypędzeń, przymusowych asymilacji czy w końcu Holocaustu, naród żydowski zdołał przetrwać blisko 2 tys. lat diaspory i w 1948 r. doprowadzić do powstania własnego państwa. Czynnikiem, który pozwolił zachować Żydom ich odrębność od innych grup społecznych była religia – judaizm. Stała się ona nośnikiem języka hebrajskiego – który dziś jest uznany w Izraelu za język oficjalny – oraz kultury, historii i tradycji opartych na Torze. Także współcześnie judaizm stanowi spoiwo łączące Żydów rozproszonych po całym świecie, pozwalając im zachować i budować tożsamość narodową, mimo iż nie tworzą wspólnoty terytorialnej. Wraz z powstaniem Izraela pojawił się jednak kolejny element (obok religii), z którym naród żydowski mógł się utożsamiać i wokół którego mógł tworzyć swoją świadomość – tj. państwo. Współistnienie tych czynników wywołało potrzebę wyznaczenia roli i miejsca judaizmu w nowopowstałym państwie żydowskim.

Od początku istnienia Izraela skuteczny wpływ na jego prawodawstwo wywierały grupy ortodoksyjnych i ultraortodoksyjnych Żydów. Wieloletnia aktywność religijnych partii politycznych, których programy bliskie są radykalizmowi judaistycznemu, spowodowała, że dzisiejszego Izraela z pewnością nie można nazwać państwem świeckim. Warto jednak zwrócić uwagę na fakt, że wybory parlamentarne, które odbyły się na początku 2013 r. oraz powstała w ich wyniku koalicja rządowa bez udziału ultraortodoksów, mogą stanowić „promyk nadziei” dla orędowników świeckiego państwa.

Celem niniejszego artykułu będzie badanie wpływu judaizmu na prawodawstwo i funkcjonowanie Izraela. Istotny element stanowić ma również analiza potencjału rządu utworzonego po wyborach parlamentarnych w 2013 r. do przeprowadzenia reform wzmacniających rozdział państwa i religii. Przedmiotem badań będą uregulowania oraz rozwiązania prawne, których źródłem jest judaizm. W pracy weryfikacji poddana hipoteza, że Izraela nie można uznać za państwo laickie, chociaż działania nowego rządu prowadzą do ograniczenia wpływu religii na sferę władzy. Wiodącą metodą stosowaną w niniej-

szym artykule będzie metoda analizy instytucjonalno-prawnej, wsparta metodą statystyczną.

ORTODOKSJA W IZRAELU

SPOŁECZEŃSTWO IZRAELA JEST ZRÓŻNICOWANE pod względem religijności. Spośród blisko 8 mln mieszkańców tego państwa w 2012 r. prawie 6 mln stanowili Żydzi, a 1,65 mln Arabowie (CBS, 2013a). Ponieważ niniejsza analiza skupia się na fundamentalizmie judaistycznym, druga z tych grup nie stanowi przedmiotu jej zainteresowań. 42,5%¹ populacji 6 mln Żydów to osoby deklarujące ateizm, natomiast 23,3% to ludzie wierzący, którzy nie przestrzegają jednak ściśle religijnego prawa – *halachy*. Jako religijnych określiło siebie 33,9%, spośród których 8,8% stanowią *haredi* – ultraortodoksi, 10% to osoby religijne (ortodoksi przestrzegający *halachy*, ale nie odrzucający większości zdobyczy cywilizacji), a 15,1% to grupa tradycyjnie religijnych Żydów (praktykują tylko niektóre tradycje i wybiórczo stosują *halachę*)² (CBS, 2013b). Wyniki badań jasno wskazują, że ultraortodoksi i ortodoksi postulujący ściślejsze włączenie prawa religijnego do prawodawstwa państwa, są w mniejszości. Niemniej jednak, pomimo że grupy te nigdy nie stanowiły w Izraelu większości³, od samego powstania państwa skutecznie egzekwowały swoje żądania.

Jeszcze przed ogłoszeniem deklaracji niepodległości w 1948 r. Dawid Ben Gurion i inni świeccy politycy stanęli przed koniecznością porozumienia się z ultraortodoksami odnośnie unormowania podstaw przyszłej relacji państwo – religia. Potrzeba ta związana była z misją Specjalnej Komisji Narodów Zjednoczonej do spraw Palestyny (UNSCOP), której rekomendacje co do sposobu załagodzenia i znalezienia wyjścia z konfliktu palestyńsko-izraelskiego mogłyby negatywnie wpłynąć na proces powstawania Izraela⁴. Istotnym było zatem,

¹ Dane statystyczne zostały opracowane na podstawie odpowiedzi 7,5 tys. osób i uogólnione na pozostałą część społeczeństwa. Odwołują się do osób w wieku 20 lat i powyżej, można je jednak rozszerzyć także na młodszych obywateli.

² Zsumowane wyniki badań nie stanowią 100%, co jest wynikiem ich zaokrąglania do pierwszego miejsca po przecinku. Należy również zwrócić uwagę, iż kategorie te nie są jednorodne i osoby zaliczane do każdej z nich mogą się znacząco różnić.

³ Od powstania Izraela proporcja ultraortodoksów do reszty żydowskiego społeczeństwa znacząco wzrosła – z 1% w 1948 r. do około 10% obecnie (Morris, 2012).

⁴ Brak jedności społeczności żydowskiej zamieszkującej terytorium palestyńskie w kwestii utworzenia Izraela (szczególnie sprzeciw ludności ultraortodoksyjnej wobec planów powołania świeckiego państwa) mógłby skutkować rekomendacją UNSCOP do utworzenia jednego państwa Palestyńskiego, a nie dwóch podmiotów.

aby wszystkie środowiska żydowskie zaprezentowały przedstawicielom UNSCOP wspólne, komplementarne opisy sytuacji i jednolitą wizję rozwiązania sporu poprzez utworzenie niepodległego państwa. Problem stanowiła jednak postawa ultraortodoksyjnej organizacji Agudat Israel, która nie była zainteresowana powstaniem świeckiego Izraela. Członkowie tego ugrupowania wyrażali szczególnie niepokój o to, jakie stanowisko zajmą przyszłe władze Izraela wobec takich zagadnień, jak przestrzeganie szabatu, koszerności, stosowania prawa halachicznego w sprawach stanu cywilnego oraz autonomii edukacji religijnej. D. Ben Gurion, będąc pod presją zbliżającej się misji UNSCOP, w liście wystosowanym do Agudat Israel udzielił organizacji gwarancji dotyczących poszanowania tradycji religijnych w powyższych kwestiach. Mimo że w liście D. Ben Gurion odniósł się tylko do kilku spraw, korespondencja ta stała się podstawą określania późniejszych relacji państwo – religia (Shindler, 2011, s. 108–109; Levy, 2011, s. 98–100).

Implikacje wspomnianego listu wysłanego do ultraortodoksów i zawartego na jego podstawie porozumienia zwanego „religijnym *status quo*” sięgają jednak znacznie dalej. W dziejach Izraela rozpoczął się bowiem okres włączania prawodawstwa halachicznego do państwowego, a co za tym idzie – także napięcie na tej linii. Były one pochodną wysokiej zdolności koalicyjnej i chęci partii religijnych do uczestnictwa w rządach, dzięki czemu ugrupowania te mogły skutecznie wpływać na ustrój Izraela oraz chronić interesy ultraortodoksyjnej części społeczeństwa.

Pierwszym z najbardziej znanych przykładów wpływu judaizmu na prawodawstwo Izraela jest kwestia *Prawa Powrotu*, i definicji tego, kto jest Żydem. Warto zauważyć, że sprawa ta miała podstawowe znaczenie dla żydowskiego społeczeństwa, które do tamtej pory (1948 r.) nie miało swojego państwa i żyło w diasporze. Zgodnie z uchwalonym przez Kneset 20 lipca 1950 r. *Prawem Powrotu* każdy Żyd ma prawo przybyć do Izraela, chyba że minister właściwy do spraw imigracji uzna, iż ów Żyd jest zaangażowany w działalność przeciwko ludności żydowskiej lub zagraża zdrowiu publicznemu albo bezpieczeństwu państwa (*The Law*, 1950). Obowiązywanie powyższego prawa implikowało jednak dalsze konsekwencje związane z tym, kogo można uznać za Żyda. W 1954 r. do *Prawa Powrotu* wprowadzono zmiany, na mocy których ministrem właściwym do spraw imigracji został minister spraw wewnętrznych. Nie doprecyzowano jednak kwestii definiowania żydowskości, co prowadziło do konfrontacji pomiędzy świeckimi i religijnymi środowiskami. Pierwsza z tych grup uważała, że Żydem

jest ten, kto w dobrej wierze jako Żyd się deklaruje – stanowisko takie przedstawił lewicowy minister spraw wewnętrznych Yisrael Bar-Yehuda (Shapira, 2012, s. 185). Odmienne zdanie w tej kwestii reprezentowali członkowie społeczności i partii religijnych, uważający, że kryterium żydowskości powinno być rozpatrywane zgodnie z *halachą*. Według tego prawa Żydem jest ten, kto urodził się z matki Żydówki. Spór dotyczący różnic w definiowaniu żydowskości stał się przedmiotem gry politycznej pomiędzy różnymi partiami politycznym. Ugrupowania religijne współtworzące rząd doprowadziły do groźby zerwania koalicji w 1958 r., kiedy minister Y. Bar-Yehuda przyjął swoją optykę jako oficjalną wykładnię terminu Żyd. W obliczu kryzysu premier D. Ben Gurion zaproponował stworzenie komitetu rządowego, który miał za zadanie rozwiązać spór. Efektem działalności tego podmiotu było odejście od dyrektywy Y. Bar-Yehudy i przyjęcie perspektywy religijnej, zgodnej z *halachą*. Zostało to umocnione już w kolejnej kadencji Knesetu, kiedy teka ministra spraw wewnętrznych przypadła Haimowi-Moshe Shapirze z Narodowej Partii Religijnej (Shindler, 2011, s. 110–111). Sprawując swą funkcję nieprzerwanie od końca 1959 r. aż do śmierci w 1970 r. (Haim, 2014), utrzymywał on w mocy interpretację żydowskości, której podstawą była *halacha*. Oznaczało to, że osiedlanie się diaspory żydowskiej na terytorium Izraela na podstawie *Prawa Powrotu* uzyskali tylko ci, których matki były Żydówkami lub którzy nawrócili się na judaizm w wydaniu ortodoksyjnym – zgodnym z *halachą* (Shapira, 2012, s. 185). Wśród imigrantów wywoływało to wiele kontrowersji i sprzeciwów, których efektem były głośne rozprawy i wyroki Sądu Najwyższego (Huppert, 2007, s. 124–144). Sytuacja uległa zmianie dopiero w 1970 r. kiedy do *Prawa Powrotu* wprowadzono kolejne poprawki. Głównymi elementami nowelizacji było rozszerzenie *Prawa Powrotu* na potomków Żydów oraz zdefiniowanie Żyda jako osoby, „która narodziła się z matki Żydówki, albo nawróciła się na judaizm i która nie jest wyznawcą innej religii” (Law, 1970). Przyjęcie na potrzeby powyższej ustawy definicji żydowskości było znaczącym, choć nie całkowitym, zwycięstwem partii religijnych. Powyższy zapis oznacza, że proces uzyskiwania świeckiego obywatelstwa izraelskiego *de facto* stał się ceremonią religijną. Jako porażkę partie religijne traktować mogły jedynie brak zapisu o konwersji zgodnej z *halachą*, co umożliwiło skorzystanie z *Prawa Powrotu* osobom nawróconym na nieortodoksyjne wyznanie judaizmu. Nowelizacja ustawy doprowadziła jednak do powstania sytuacji, w której w przestrzeni publicznej i prawnej istnieć zaczęły dwa równorzędne rozumienia żydowskości.

Wiąże się to z kolejnym przejawem wpływu religii i fundamentalizmu judaistycznego na państwo Izrael, jakim jest jurysdykcja sądów rabinicznych w kwestiach cywilnych (Collin, 2011, s. 111).

List dotyczący „religijnego *status quo*”, który D. Ben Gurion wyśtosował do środowisk religijnych, stał się przyczynkiem do unormowania prawodawstwa izraelskiego w kwestii stanu cywilnego według postulatów ultraortodoksów. Na mocy *Aktu o Jurysdykcji Trybunałów Rabinackich* z 1953 r. (*Rabbinical*, 1953) tylko Trybunał Rabinacki miał prawo udzielać ślubów i rozwodów ludności żydowskiej, będącej obywatelami Izraela. Podstawę do podejmowania decyzji w tym zakresie stanowiła z kolei *halacha*. Stosowanie żydowskiego prawa implikowało natomiast wiele poważnych skutków.

Po pierwsze, w Izraelu nie istnieje możliwość zawarcia małżeństwa cywilnego. Związki legalizować można tylko poprzez rytuały religijne, np. żydowskie, islamskie czy chrześcijańskie, w zależności od wyznawanej religii. Nie spełniając jednak wymogów wyznaczonych przez instytucje kultu, w Izraelu nie ma możliwości zawarcia małżeństwa. Dlatego też pary chcące zalegalizować swój związek stają przed wyborem: pozostawać w konkubinacie, spełnić warunki przedstawiane przez daną religię, co często wiąże się z jej przyjęciem, lub zawrzeć małżeństwo poza granicami kraju (Izrael uznaje za ważne małżeństwo cywilne zawarte w innym państwie) (Gur, 2013).

Po drugie, w przypadku małżeństw Żydów to Trybunał Rabinacki określa, czy dana osoba w rozumieniu *halachy* faktycznie jest Żydem. Ponieważ halachiczna definicja żydowskości nie pokrywa się z tą zawartą w *Prawie Powrotu*, okazać się może, iż osoby, które w świetle świeckich przepisów są Żydami – dlatego, że dokonały konwersji na judaizm – przez sędziów Trybunałów Rabinackich nie mogą być za takie uznane (np. dlatego, że nawrócenie nastąpiło na nieortodoksyjną wersję judaizmu). Wystąpić może również sytuacja odwrotna. Osoby, które nie mogą na podstawie *Prawa Powrotu* uzyskać statusu Żyda, ponieważ wyznawały inną niż judaizm religię, według *halachy* Żydami są, gdyż ich matki były Żydówkami. W związku z powyższym Trybunały Rabiniczne mogą odmawiać udzielenia ślubu przez wzgląd na fakt, że dana osoba nie jest Żydem.

Po trzecie, status mężczyzny i kobiety podczas rozwodów i małżeństw dokonywanych na podstawie *halachy* nie jest równy. Żydowskie prawo wyznaniowe, interpretowane przez Trybunały Rabinackie, wyraźnie uprzywilejowuje tych pierwszych. Mmężczyznom zezwala się niekiedy na bigamię. Jest to usankcjonowane w świeckim prawie

Izraela, które opatrzone warunkiem wcześniejszego wyrażenia zgody Głównej Rady Rabinackiej dopuszcza taką możliwość. Kobiety z kolei nie mogą mieć więcej niż jednego małżonka (Huppert, 2007, s. 160). Również w kwestii rozwodów prawo *halachiczne* dyskryminuje kobiety. Do zakończenia małżeństwa wystarczy jednostronna wola męża, który wystosowuje list rozwodowy, zwany *Get* i przekazuje go żonie jedynie do akceptacji. Co ważniejsze, kobieta nie ma prawa do napisania *Get* (Leichter, 2014, s. 1). Warto jeszcze zwrócić uwagę na fakt, że Trybunały Rabinackie mają prawo do orzeczenia o rozwodzie (jeśli mężczyzna wystosuje *Get*), ale nie zakończenia trwania małżeństwa wbrew woli mężczyzny, chociaż mogą nakazać małżonkom rozwiązanie ich problemów lub wzięcie rozwodu (Rataj, 2013, s. 284). Niemniej jednak jedynymi możliwościami zakończenia związku małżeńskiego przez kobiety są otrzymanie *Get* lub śmierć męża. Jeśli chodzi o prawo rodzinne to materialny zakres jurysdykcji Trybunałów Rabinackich jest jeszcze szerszy i obejmuje np. prawo adopcyjne czy pogrzebowe. Istotnymi przejawami wpływu judaizmu i fundamentalizmu żydowskiego na Izrael, o których należy wspomnieć, są też dwie kolejne kwestie: autonomia szkolnictwa religijnego oraz zwolnienia ze służby wojskowej.

W 1953 r. Kneset uchwalił *Akt o Państwowej Edukacji*. Na jego mocy usankcjonowano istnienie religijnej państwowej edukacji, znacząco różniącej się od powszechnego szkolnictwa państwowego. *De facto* utworzono dwa autonomiczne systemy oświaty – niereligijny, nadzorowany przez Ministra Edukacji i Kultury, oraz religijny, w dużej mierze kontrolowany przez religijne ugrupowania Mizrahi czy Agudat Israel. Najważniejszym postanowieniem *Aktu o Państwowej Edukacji* było jednak zezwolenie szkolnictwu religijnemu na całkowicie autonomiczne kształtowanie programu nauczania, pozostającego w zgodzie z ich religijnym charakterem i sposobem życia (State, 1953). Taka regulacja implikuje wiele dalszych problemów, tym bardziej, że od 1949 r., na mocy *Prawa o Obowiązkowej Edukacji* i jego późniejszych nowelizacji, wszystkie osoby w wieku od 3 do 18 lat objęte zostały obowiązkową edukacją (*Compulsory*, 1949). Przede wszystkim warto zwrócić uwagę, iż instytucje edukacji religijnej suwerennie ustalają ścieżkę nauczania, której podstawę stanowi ortodoksyjna interpretacja świata, niekoniecznie oparta na tolerancji w stosunku do innych światopoglądów. Warto również zauważyć, że równolegle istnieją niepaństwowe szkoły religijne – pobierające jednak fundusze państwowe – prowadzone przez *haredi*, których autonomia jest

jeszcze szersza. W szkołach tych program nauczania opiera się praktycznie w całości na wskazaniach *Talmudu* oraz *halachy*, pomijając świeckie przedmioty – biologię, historię czy fizykę. Powoduje to, że absolwenci tychże szkół mają poważne problemy z podjęciem edukacji w szkołach wyższych oraz odnalezieniem się na rynku pracy, co sprawia, iż 2/3 mężczyzn tej społeczności nie pracuje, a 60% *haredi* żyje poniżej granicy ubóstwa (Kalman, 2014). Problem ten do lat 90. XX w. nie wydawał się poważny, gdyż zaledwie 6% młodych Żydów uczyło się w szkołach prowadzonych przez ultraortodoksów, jednak w 2006 r. było to już 25% uczniów (Volansky, 2007, s. 13–14).

Inny przykład wpływu judaizmu na prawodawstwo Izraela wiąże się z niezmiernie istotnym, z punktu widzenia istnienia państwa, elementem jego bezpieczeństwa, którym jest powszechny pobór do wojska. Z racji swojego położenia geopolitycznego utrzymywanie silnej armii, zdolnej do zbrojnego przeciwstawienia się zewnętrznej agresji, pozostaje dla państwa żydowskiego kwestią priorytetową. Dlatego też, oprócz rozwoju technologii militarnej oraz podwójnego zastosowania i uzbrajania w nie swoich wojsk, Izrael prowadzi powszechny pobór do Sił Obron Izraela (IDF). Zgodnie z *Ustawą o Służbie Obronnej* z 1949 r. obowiązkowej służbie wojskowej podlegali mężczyźni w wieku od 18 do 49 lat (do służby regularnej mogli być powołani na 24 lub 18 miesięcy, odpowiednio w wieku od 18 do 26 lat i od 27 do 29 lat) oraz kobiety w wieku od 18 do 34 lat (do służby regularnej powoływane na 12 miesięcy w wieku od 18 do 26 lat). Ustawa ta, nowelizowana w późniejszych latach (wprowadzono zmiany dotyczące np. długości służby regularnej czy wieku, w którym Izraelczycy mogą zostać powołani do wojska), przewidywała jednak możliwość zwolnienia niektórych osób i grup ludzi z obowiązkowego poboru. Wśród tak oczywistych przyczyn tych wyjątków, jak stan zdrowia niepozwalający na pobór czy cięża, najbardziej kontrowersyjnym i stanowiącym przedmiot analizy artykułu jest status studentów *jeszybotów* – wyższych szkół talmudycznych (*Defence*, 1949). Choć ustawa nie wymienia wprost tej grupy, pozwala na wydanie dodatkowych regulacji. Na mocy porozumienia *Torato Omanuto* zawartego między rządem i partiami religijnymi studenci *jeszybotów* zostali zwolnieni ze służby wojskowej. Należy jednak zaznaczyć, iż porozumienie zawarto w początkowym okresie istnienia Izraela, kiedy uczniów *jeszybotów* było 400, teraz jest ich natomiast około 37 tys. (*Israel*, 2012, s. 4). To powoduje, że przywilej nadany początkowo niewielkiej grupie zaczął obejmować coraz liczniejsze grono, implikując rosnące niezadowolenie świeckich środowisk w Izraelu

(Cohen, 2012). Podobnych przejawów wpływu judaizmu na państwo jest wiele. Wspomnieć warto o wprowadzanym na poziomie lokalnym zakazie handlu czy ruchu ulicznego podczas szabatu w dzielnicach zamieszkałych przez ultraortodoksów.

POLITYKA JAKO ZAKŁADNIK ULTRAORTODOKSJI

WPLYW JUDAIZMU NA PAŃSTWO ŻYDOWSKIE, jak wskazano powyżej, jest znaczący. Zasadnym wydaje się zatem poszukiwanie odpowiedzi na pytanie, dlaczego świeckie partie polityczne pozwalają, aby religia odgrywała tak dużą rolę w systemie politycznym Izraela? W tym celu warto bliżej przyjrzeć się uwarunkowaniom umożliwiającym istnienie znacznego wpływu judaizmu na politykę w państwie żydowskim.

Na początku niniejszego artykułu wspomniano już o liście zawierającym porozumienie „*status quo*”, który D. Ben Gurion wystosował do środowisk religijnych, a konkretnie do ultraortodoksyjnej partii Agudat Israel, godząc się na pewne polityczne ustępstwa względem *haredi*. W zamian uzyskał jednogłośnie w przedstawieniu sprawy żydowskiej przed UNSCOP, stanowiącą poważny krok w kierunku utworzenia Izraela. Chociaż porozumienie o „religijnym *status quo*” było tylko polityczną deklaracją i nie miało żadnej mocy wiążącej, po ustanowieniu Państwa Izrael stało się podstawą kształtowania relacji religia – państwo. Decydującą rolę w możliwości wywierania wpływu na politykę państwa przez ultraortodoksyjne ugrupowania odegrał bowiem system polityczny Izraela, z ordynacją wyborczą w szczególności, oraz podziały wśród partii wchodzących w skład Knesetu, powodujące niemożność zawarcia między nimi porozumienia.

Jednym z najważniejszych czynników pozwalającym na wprowadzenie w życie postulatów środowisk religijnych była arytmetyka parlamentarna. Niski próg wyborczy, który od pierwszych wyborów w 1949 r. aż do 1992 r. wynosił 1% (od 1992 r. do 2003 r. 1,5%, natomiast obecnie 2%) (Zilber, 2014), sprzyjał wysokiemu rozdrobieniu Knesetu i powodował, że partiom politycznym trudno było zdobyć bezwzględną większość mandatów. To z kolei skutkowało potrzebą zawierania koalicji, które pozwalałyby na utrzymywanie stabilnego poparcia w parlamencie i prowadzenie skutecznej polityki przez rząd. Współpraca koalicyjna obarczona bywa jednak wieloma wadami, spośród których jedną z najpoważniejszych jest możliwość wywierania znaczącego wpływu na kształt polityki państwa przez małe partie, które w wyniku przetargu czy szantażu koalicyjnego zmuszają większe ugrupowania do realizacji swoich postulatów.

Biorąc pod uwagę fakt, że od początku istnienia Izraela partie religijne wykazują się jedną z najwyższych relewantności, nie jest dziwnym, że to właśnie one współtworzyły wiele rządów i mogły skutecznie forsować własne rozwiązania. Już po pierwszych wyborach do Knesetu z 1949 r. zwycięska partia D. Ben Guriona – Mapai, która uzyskała 46 ze 120 mandatów, aby stworzyć stabilną większość parlamentarną zawarła porozumienie koalicyjne z Partią Postępową (5 mandatów), Sefardyjczykami i Orientalnymi Społecznościami (4 mandaty) i, co znacznie bardziej zastanawiające, Zjednoczonym Frontem Religijnym (16 mandatów) (Knesset, 2014). W znaczącej większości z następnych 32 rządów (w 30 z 32) (Knesset, 2014), powstałych w wyniku porozumień koalicyjnych, również uczestniczyły ugrupowania *stricte* religijne bądź nawet ultraortodoksyjne bez względu na to, czy zwyciężyła partia prawicowa, czy lewicowa. Tak wysoka relewantność frakcji religijnych pozwoliła środowisku judaistycznemu osiągnąć znaczący wpływ na system prawny w Izraelu i bronić już zdobytych ustępstw. Dzięki obecności w rządach partie religijne mogły wyegzekwować wprowadzenie w życie zapisów porozumienia „*status quo*” i skutecznie zwiększać zakres stosowania przepisów *halachy* jako powszechnie obowiązujących.

PRZEMIANY PO WYBORACH Z 2013 ROKU

22 STYCZNIA 2013 R. W IZRAELU ZORGANIZOWANE ZOSTAŁY WYBORY do dwiętnastego Knesetu, które były wyborami przedterminowymi⁵. W ich wyniku 120 mandatów w jednoizbowym parlamencie zostało rozdzielonych pomiędzy członków partii politycznych z 12 list, z których najliczniej reprezentowany jest prawicowy blok Likud-Yisrael Beitenu pod przywództwem dotychczasowego premiera, Benjamina Netanyahu, oraz byłego ministra spraw zagranicznych – Avigdora Liebermana (odpowiednio Likud i Yisrael Beitenu). Ugrupowania te wspólnie uzyskały 23,34% głosów, co dało im 31 miejsc w parlamencie, czyli o 30 mniej niż jest potrzebnych do posiadania bezwzględnej większości w Knesecie. Prezydent Shimon Peres, powierzając B. Netanyahu misję tworzenia rządu, postawił lidera Likudu w trudnej sytuacji. Możli-

⁵ 15 października 2012 r. Kneset przyjął uchwałę o samorozwiązaniu i zorganizowaniu przedterminowych wyborów 22 stycznia 2013 r. Było to efektem braku porozumienia w koalicji rządzącej dotyczącego ustalenia budżetu państwa, co według B. Netanyahu w obliczu kryzysu gospodarczego i zewnętrznych zagrożeń uniemożliwiało prowadzenie odpowiedzialnej polityki ekonomicznej i bezpieczeństwa. (Zob. Schwartz, 2012; Harkov, 2012).

liwości stworzenia stabilnej większości w układzie sił, który powstał w Knesecie były bowiem ograniczone i wymagały zawarcia porozumienia z przynajmniej jeszcze dwoma ugrupowaniami. Jasnym wydawało się, że B. Netanyahu do koalicji nie włączy partii proarabskich (łącznie 11 mandatów) oraz Partii Pracy (15 mandatów) i ugrupowań lewicowych (Meretz – 6 mandatów). Wśród pozostałych partii najliczniej reprezentowany był Yesh Atid (19 mandatów), Żydowski Dom (12 mandatów), partie religijne Shas i Zjednoczony Judaizm Tory (odpowiednio 11 i 7 mandatów). Pozostałe 8 mandatów uzyskały partie Hatenua i Kadima (kolejno 6 i 2 mandaty) (*Elections*, 2013). Analizując powyższe wyniki wyborów oraz program i ogólną charakterystykę partii, stwierdzić można, że naturalnymi sojusznikami bloku Likud-Yisrael Beitenu były partie religijne Shas i Zjednoczony Judaizm Tory oraz prawicowy umiarkowanie religijny Żydowski Dom. Zawarcie takiej koalicji dawałoby rządowi B. Netanyahu poparcie bezwzględnej większości w Knesecie – 61 deputowanych. Do porozumienia jednak nie doszło. Przyczyn należy szukać we wcześniejszym zawarciu układu pomiędzy partiami Żydowski Dom Naftaliego Benneta i Yesh Atid Yaira Lapida, które uzgodniły, iż nie wejdą w koalicję z partiami religijnymi (Kershner, 2013, s. 16). Tym samym B. Netanyahu stał się zakładnikiem tych ugrupowań, gdyż bez choćby jednego z nich nie był w stanie stworzyć większościowej koalicji (partie religijne oraz centrowe dysponowały łącznie zaledwie 26 mandatami, co wraz z 31 bloku Likud-Yisrael Beitenu dawało jedynie 57 z ogólnej liczby 120 mandatów). Tym samym lider Likudu stanął przed wyborem albo utworzenia rządu mniejszościowego (co zapewne skończyłoby się paraliżem prac rządu), albo doprowadzenia do rozpisania wcześniejszych wyborów lub zgodzenia się na warunki Yesh Atid i Żydowskiego Domu. Ostatecznie B. Netanyahu opowiedział się za ostatnią z opcji, poszerzając koalicję o partię Hatenua.

Szczególnie interesujące wydawać się mogą jednak dwa elementy: przyczyna zawarcia porozumienia między Yesh Atid i Żydowskim Domem oraz konsekwencje stworzenia koalicji bez partii religijnych. Z pozoru trudno wytłumaczyć, dlaczego doszło do układu pomiędzy frakcjami N. Benetta i Y. Lapida, skoro ich programy wyborcze znacząco się od siebie różniły. Żydowski Dom to religijno-syjonistyczna nacjonalistyczna partia prawicowa, której program zbliżony jest do Likudu. Ugrupowanie Benetta odrzuca utworzenie niepodległego państwa palestyńskiego na terytorium zajmowanym obecnie przez Izrael. Jednocześnie wspiera osadnictwo żydowskie i planuje włączyć tereny

zamieszkiwane przez Żydów na Zachodnim Brzegu Jordanu do Izraela. Żydowski Dom twierdzi, że Jerozolima, podobnie jak Wzgórza Golan, musi pozostać w całości izraelska. Jednocześnie postuluje obowiązkową służbę dla każdego obywatela Izraela, czyli zniesienie przywilejów dla ludności ortodoksyjnej. Warto zwrócić uwagę, że ugrupowanie N. Benetta dąży do wzmocnienia narodowej tożsamości Żydów, poprzez wiązanie jej nie tylko z państwem, ale także judaizmem, a co za tym idzie – nie popiera całkowicie sekularnego charakteru Izraela (*Our principles*, 2013; *Guide*, 2013; *Habayit*, 2013).

Yesh Atid jest z kolei młodym ugrupowaniem, plasującym się w centrum sceny politycznej Izraela. Partia Y. Lapida reprezentuje świecką klasę średnią, przeciwną wpływom religijnych ugrupowań na politykę państwa. Jednocześnie skupia się głównie na sprawach wewnętrznych oraz ekonomiczno-społecznych. Yesh Atid postuluje zwiększenie efektywności rządu państwem poprzez zwalczanie korupcji oraz zmiany w ordynacji wyborczej, aby uniknąć rozdrobnienia parlamentarnego. Co więcej, optuje za skupieniem się na interesie większości, a nie wąskich grup (ultraortodoksyjnych, generalicji, lobby zbrojeniowego). Dlatego też ugrupowanie Y. Lapida opowiada się za zniesieniem przywilejów dla ultraortodoksów oraz rozdziałem państwa i religii. W kwestii palestyńskiej postuluje rozwiązanie „dwa państwa dla dwóch narodów”, przy jednoczesnym pozostawieniu przy Izraelu największych osiedli żydowskich i zapewnieniu państwu bezpieczeństwa (*Our Agenda*, 2013; *Guide*, 2013; *Yesh*, 2013).

Analizując główne postulaty, z którymi partie Y. Lapida i N. Benetta przystępowały do wyborów, zauważyć można między nimi wyraźny rozdźwięk. Szczególnie interesujące jest ich odmienne podejście do roli judaizmu w systemie prawnym Izraela oraz rozwiązania kwestii palestyńskiej. Zastanawiającym jest zatem, dlaczego Żydowski Dom i Yesh Atid zdecydowały się na współpracę. Odpowiedź jest o tyle prosta, że także zawiera się w programach wyborczych obydwu partii – chodzi o niechęć do przywilejów dla ultraortodoksów, którzy byli zwolnieni z obowiązkowej służby wojskowej. Wydaje się, że priorytet właśnie tego punktu obietnic wyborczych był na tyle wysoki, że spowodował, iż ugrupowania Y. Lapida i N. Benetta postanowiły współpracować i nie dopuścić do powstania koalicji z ugrupowaniami ultraortodoksyjnymi w składzie, które zapewne skutecznie zablokowałyby wszelkie reformy w tym zakresie.

IZRAEL DZIEWIĘTNASTEGO KNESETU

UTWORZENIE STABILNEJ WIĘKSZOŚCI PARLAMENTARNEJ, w skład której nie weszły partie ultraortodoksyjne, otworzyło politykom, którzy mienia się zwolennikami świeckości państwa, szansę ograniczenia przywilejów i wpływów grup religijnych. Nietrudno domyślić się, że priorytetem i pierwszym przejawem procesu laicyzacji Izraela było zlikwidowanie zwolnień studentów *jeszybotów* ze służby wojskowej. Prawo uchylające porozumienie *Torato Omanuto*, zwane *Prawem Poboru* lub *Prawem Równej Służby* zostało uchwalone 12 marca 2014 r. większością głosów – 66 „za” do 1 „przeciw” w drugim i 65 „za” do 1 „przeciw” w trzecim czytaniu, przy czym opozycja parlamentarna zbojkotowała głosowanie (*Knesset approves*, 2014). Tym samym Kneset ustosunkował się do zarzutów Sądu Najwyższego, który dotychczasowe uregulowania w tej materii uznał za niekonstytucyjne (Bronner, 2012). Ustanowieniu nowego prawa towarzyszył oczywisty sprzeciw partii ultraortodoksyjnych oraz religijnej części społeczeństwa, w szczególności *haredi*, którzy zorganizowali masowe protesty i modlitwy, gromadzące nawet setki tysięcy osób (Balmer, 2014).

Na podstawie przeprowadzonych badań w pełni potwierdziła się hipoteza, że Izraela nie można uznać za państwo laickie, chociaż działania rządu prowadzą do ograniczenia wpływu religii na sferę władzy. Nowe prawo bez wątplenia jest pierwszym z wielu kroków, który gabinet B. Netanyahu mógł uczynić w kierunku ześwieczenia państwa i ograniczenia wpływu fundamentalistów religijnych. Pozostało ich jednak na tyle wiele, iż wątpliwą wydaje się możliwość uczynienia z Izraela w pełni świeckiego państwa. Jednocześnie zauważyć można, że wola utrzymania tego kierunku przemian w samym rządzie jest mała. *De facto* oprócz partii Yesh Atid w koalicji rządowej nie ma ugrupowania, które byłoby zainteresowane osłabianiem wpływów religijnej części społeczeństwa. Można nawet zaryzykować twierdzenie, że każda kolejna próba rozgraniczania judaizmu od państwa zostanie zablokowana przez Żydowski Dom. Chociaż to właśnie ugrupowanie N. Benetta obok partii Y. Lapidą było głównym orędownikiem zniesienia wyjątku poboru dla studentów *jeszybotów*, pamiętać należy, iż w swojej naturze jest ono frakcją religijną, odwołującą się do zwiększania roli judaizmu w państwie. Przyjąć należy, że forsowanie przez Żydowski Dom *Prawa Poboru* było tylko i wyłącznie wynikiem przyznania w programie priorytetu punktom nacjonalistycznym, których elementem jest wzmacnianie siły militarnej państwa, nad kwestiami religijnym. Dlatego też podczas kadencji dziewiętnastego Knesetu

nie należy spodziewać się możliwości dalszego osłabiania wpływów fundamentalistów na państwo.

BIBLIOGRAFIA

- Balmer C. (2014), *Ultra-Orthodox Jews stage mass protest against Israeli draft law*, „Reuters”, <http://www.reuters.com/article/2014/03/02/us-israel-conscription-idUSBREA210I820140302>, 03.04.2014.
- Bronner E. (2012), *Israeli Court Invalidates a Military Exemption*, „The New York Times”, http://www.nytimes.com/2012/02/23/world/middleeast/israeli-court-invalidates-a-military-exemption.html?_r=0, 03.04.2014.
- CBS (2013a), *Population by population group*, [w:] CBS, *Statistical abstract of Israel 2013*, Central Bureau of Statistics, http://www1.cbs.gov.il/reader/shnaton/templ_shnaton_e.html?num_tab=sto2_01&CYear=2013, 18.03.2014.
- CBS (2013b), *Persons aged 20 and over, by selected characteristics*, [w:] CBS, *Statistical abstract of Israel 2013*, Central Bureau of Statistics, http://www1.cbs.gov.il/reader/shnaton/templ_shnaton_e.html?num_tab=sto7_01x&CYear=2013, 18.03.2014.
- Cohen G. (2012), *Tens of thousands call for equal draft law for all Israelis*, „Haaretz”, <http://www.haaretz.com/news/national/tens-of-thousands-call-for-equal-draft-law-for-all-israelis-1.449417>, 19.03.2014.
- Compulsory Education Law, 5709 – 1949* (1949), Sefer Ha-Chukkim No. 26 of the 24th Elul, 5709, https://www.knesset.gov.il/review/data/eng/law/kns1_education_eng.pdf, 18.03.2014.
- Defence Service Law, 5709 – 1949* (1949), Sefer Ha-Chukkim No. 131 of the 9th Elul, 5703, *Sefer Ha-Chukkim* No. 25 of the 21st Elul, 5709, https://www.knesset.gov.il/review/data/eng/law/kns1_defense_eng.pdf, 18.03.2014.
- Elections Results* (2013), The Central Elections Committee, http://www.bechiro.gov.il/elections19/eng/list/Results_eng.aspx, 03.04.2014.
- Guide to Israel's political parties*, „BBC News”, <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-21073450>, 03.04.2014.
- Gur H. R. (2013), *New bill would legalize civil marriage extend right to gays*, „The Times of Israel”, <http://www.timesofisrael.com/new-bill-would-legalize-civil-marriage-extend-right-to-gays>, 18.03.2014.
- Habayit Hayehudi* (2013), „Y net News”, <http://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-3666222,00.html>, 03.04.2013.
- Haim-Moshe Shapiro* (2014), The Knesset, http://knesset.gov.il/mk/eng/mk_eng.asp?mk_individual_id_t=663, 18.03.2014.

- Harkov L. (2012), *Knesset dissolves itself, paving way for election*, „The Jerusalem Post”, <http://www.jpost.com/Diplomacy-and-Politics/Knesset-dissolves-itself-paving-way-for-election>, 19.03.2013.
- Huppert U. (2007), *Izrael w cieniu fundamentalizmów*, Warszawa.
- Israel: *Selected Issues Paper* (2012), „International Monetary Fund”, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2012/cr1271.pdf>, 18.03.2014.
- Kalman M. (2014), *Ultra-Orthodox should fight for the right to work*, „Haaretz”, <http://www.haaretz.com/blogs/outside-edge/.premium-1.572668>, 19.03.2014.
- Kershner I (2013), *Israeli Premier, Facing Unlikely Alliance, Is Given More Time To Form A Coalition*, „The New York Times” z dnia 03.04.2014 r.
- Knesset approves haredi enlistment bill* (2014), The Knesset, http://knesset.gov.il/spokesman/eng/PR_eng.asp?PRID=11195, 03.04.2014 r.
- Law of Return (Amendment No. 2), 5730 – 1970* (1970), Sefer Ha-Chukkim No. 586 of the 11th Adar Bet, 5730, <http://knesset.gov.il/laws/special/eng/return.htm>, 18.03.2014.
- Leichter A. (2014), *The Effect of Jewish divorce Law on Family Law Litigation*, International Academy of Matrimonial Lawyers, http://www.iaml.org/cms_media/files/the_effect_of_jewish_divorce_law_on_family_law_litigation.pdf, 18.03.2014.
- Levy G. (2011) *Secularism, Religion and the Status Quo*, [w:] *Religion and the State: Preservation A Comparative Sociology*, red. J. Barbalet, A. Posamai, B.S. Turne, London.
- Morris B. (2012), *How Ultra-Orthodox Are harming Israel*, „The Atlantic”, <http://www.theatlantic.com/international/archive/2012/01/how-ultra-orthodox-are-harming-israel/251570/>, 19.03.2014.
- Our Agenda* (2013), Yesh Atid, <http://en.yeshatid.org.il/Our-Agenda>, 03.04.2014.
- Our principles* (2013), The Bayit Yehudi, <http://baityehudi.org.il/englp/our.htm>, 03.04.2014.
- Rabbinical Courts Jurisdiction (Marriage and Divorce) Law, 5713 – 1953* (1953), Sefer Ha-Chukkim No. 134 of the 24th Elul, 5713, https://www.knesset.gov.il/review/data/eng/law/kns2_rabbiniccourts_eng.pdf, 18.03.2014.
- Rataj A. (2013), *The Interaction Between Religious and Secular law in Israel*, [w:] *The Interaction of National Legal Systems: Convergence or Divergence*, Vilnius.
- Schwartz M. (2012), *Israeli parliament dissolves, Schedule Elary election*, „CNN”, <http://edition.cnn.com/2012/10/16/world/meast/israel-elections>, 19.03.2013.

- Shapira A. (2012), *Israel: A History*, Lebanon NH.
- Shindler C. (2011), *Historia współczesnego Izraela*, Warszawa.
- State Educational Law, 5713 – 1953* (1953), Sefer Ha-Chukkim No. 131 of the 9th Elul, 5703, https://www.knesset.gov.il/review/data/eng/law/kns2_education_eng.pdf, 18.03.2014.
- The Law of return 5710* (1950), Sefer Ha-Chukkim No. 51 of the 21st Tammuz 5710, The Knesset, <http://knesset.gov.il/laws/special/eng/return.htm>, 18.03.2014.
- Volansky A. (2007), *The Israeli Education System*, Weizman Institute of Science, [http://stwww.weizmann.ac.il/st_seminar8/Volansky%20-%20The%20Israeli%20Education%20System%20\(English%2022007\).pdf](http://stwww.weizmann.ac.il/st_seminar8/Volansky%20-%20The%20Israeli%20Education%20System%20(English%2022007).pdf), 18.03.2014.
- Yesh Atid* (2013), „Y net News”, <http://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-4353205,00.html>, 03.04.2014.
- Zilber N.(2014), *Israel's Governance Law: Raising the Electoral Threshold*, „The Washington Institute”, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/israels-governance-law-raising-the-electoral-threshold>, 19.03.2014.

SUMMARY

DESPITE THE FACT THAT ISRAEL STRIVES TO BE PERCEIVED AS A MODERN STATE, it is characterized by very high impact of ultra-orthodox groups on its legal system. The lack of separation between the religion and the state causes many tensions and pathologies within the state's system. Wide range of rights, which have been given to the ultra-orthodoxies since the establishment of Israel, led to the co-existence of two legal systems – religious and secular one, and to the privileged position of Haredi in society. It is manifested in such spheres like: citizenship, marriage, divorce, adoption, military service or the restrictions of business activity during the Sabbath. The aim of the article is to analyze the impact of Judaism on the legal system of Israel and also the implications of the last parliamentary elections..

NOTA O AUTUORZE

Artur Pohl [a.pohl@amu.edu.pl] – doktorant na Wydziale Nauk Politycznych i Dziennikarstwa UAM w Poznaniu w Zakładzie Studiów Strategicznych. Jego zainteresowania skupiają się na stosunkach

międzynarodowych i polityce bezpieczeństwa na Bliskim Wschodzie,
w szczególności w odniesieniu do Turcji, Iranu i Izraela.